

Η οικογένεια Φικάρδου της Κύπρου

Νάσα Παταπίου

Ιστορικός-Ερευνήτρια Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών Κύπρου

«Το έτος 1473 από ενσαρκώσεως Χριστού, στις 6 Ιουλίου, στην πόλη της Αμμοχώστου, ο Ιάκωβος Lusignan, βασιλιάς της Ιερουσαλήμ, της Κύπρου και της Αρμενίας, βρισκόταν στον βασιλικό κοιτώνα, στο κρεβάτι άρρωστος». Παρόντες δίπλα του οι έμπιστοι και οι οπαδοί του, μεταξύ αυτών και ο γραμματέας του Θωμάς Φικάρδος, ο οποίος, ενώ ο βασιλιάς υπαγόρευε τη διαθήκη του, γιατί προαισθάνθηκε το θάνατο να πλησιάζει, αυτός την κατέγραφε. Το πρόσωπο αυτό, ο Θωμάς Φικάρδος, εμφανίζεται για πρώτη φορά κατά τη χρονική περίοδο 1464 έως 1468, σε κατάλογο των οπαδών και υποστηρικτών του βασιλιά Ιακώβου Β΄, ο οποίος, όταν κατέλαβε το στέμμα της Κύπρου, απένειμε πολλά φέουδα και ευεργέτησε ποικιλοτρόπως τους ανθρώπους αυτούς. Πρόκειται μάλλον για τον γενάρχη της μεσαιωνικής οικογένειας Φικάρδου της Κύπρου. Το όνομα της οικογένειας αυτής κληροδοτήθηκε μεταγενέστερα στο ομώνυμο χωριό της Πιτσιλιάς.

Είναι παράδοξο, πράγματι, γιατί ενώ το χωριό Φικάρδου οφείλει το όνομά του στη γνωστή ομώνυμη μεσαιωνική οικογένεια της Κύπρου, εντούτοις το ίδιο δεν υφίστατο ούτε επί φραγκοκρατίας ούτε επί βενετοκρατίας. Η παλαιότερη γραπτή αναφορά για το χωριό ανάγεται στο έτος 1825, δηλαδή κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας. Το ίδιο ισχύει και για δύο άλλα χωριά της ίδιας περιοχής, τη Λαζανιά και το Γούρρη. Πίσω από το όνομα της Λαζανιάς βρίσκεται ασφαλώς το όνομα του φραγκικού βασιλικού οίκου των Lusignan, που κυριάρχησαν στην Κύπρο σχεδόν τρεις αιώνες. Η απόδοση του ονόματος Lusignan στην κυπριακή ως Λαζανιά απαντά και στον χρονογράφο μας Λεόντιο Μαχαιρά. Αναφερόμενος ο ίδιος στην εποχή των Lusignan γράφει: «...ως που και πήραν τον τόπον οι Λαζιανάδες...». Επίσης, το χωριό Γούρρη αναμφισβήτητα έλαβε την ονομασία του από την οικογένεια Urry ή Gourri. Το ίδιο όνομα απαντά, επίσης, στις πηγές ως Gourry, Hourry ή και Gurry. Η οικογένεια Gurri αναφέρεται στα χρόνια της βασιλείας του Πέτρου Β΄ και θεωρείται ως οικογένεια με συριακή καταγωγή. Συγκεκριμένα η οικογένεια αυτή μνημονεύεται ως ανήκουσα στους «Λευκούς Γενουάτες». Λευκοί Γενουάτες αποκαλούνταν οι ταξινομημένοι ως μη Ιταλοί, που μπορούσαν να διεκδικήσουν τη γενουατική υπηκοότητα. Υπήρχαν επίσης στην Κύπρο και οι ονομαζόμενοι Λευκοί Βενετοί, υπήκοοι της Γαληνοτάτης με καταγωγή από την Ανατολή και κυρίως από τη Συρία. Ένα βενετικό έγγραφο μας πληροφορεί ότι κατά τη βενετοκρατία ήταν εγκατεστημένοι και ζούσαν στην Πάφο γύρω στους 1.500 Λευκοί Βενετοί. Η οικογένεια Φικάρδου εμφανίζεται για πρώτη φορά γύρω στο δεύτερο μισό του 15ου αιώνα. Στοιχεία για την οικογένεια Φικάρδου αναφέρονται από τον Στέφανο Lusignan, τον Γεώργιο Βουστρώνιο και τον Φλώριο Βουστρώνιο.

Πολλά χωριά της Κύπρου, τα οποία αναφέρονται από την εποχή της φραγκοκρατίας, είχαν λάβει τα ονόματά τους από τα ονόματα μελών γνωστών φεουδαρχικών οικογενειών. Αναφέρουμε ενδεικτικά το χωριό Ανγκολέμι, από τον Piere d' Angoleme, πατριάρχη Αντιοχείας, το χωριό Φινί από τον Ιωάννη Φίνιο, όπως μνημονεύει ο Λεόντιος Μαχαιράς. Επίσης το χωριό Κυβίδες από τη γνωστή επί φραγκοκρατίας οικογένεια Κυβίδες, ίσως, δε, από τον Έκτορα Κυβίδες, που υπηρετούσε στην αυλή του βασιλιά Ιωάννη Β΄. Αντίθετα, τα Λιβερά αν και έλαβαν την ονομασία τους από τη γνωστή οικογένεια Liero, δηλαδή Olivier, δεν υφίσταντο κατά τη φραγκοκρατία. Οπωσδήποτε, κανείς όμως δεν μπορεί ν' αμφισβητήσει ότι τα ονόματα των χωριών αυτών, είτε δημιουργήθηκαν επί φραγκοκρατίας είτε αργότερα επί τουρκοκρατίας, προέρχονται από τα ονόματα των προσώπων αυτών, τα οποία απαντούν στην ιστορία της Κύπρου, ή και απογόνων τους που εμφανίζονται στη μεγαλόνησο κατά την εν λόγω περίοδο. Έτσι και το χωριό Φικάρδου ονομάστηκε από κάποιον απόγονο της ομώνυμης οικογένειας, είτε γιατί μπορεί να ήταν ο πρώτος κάτοικος του χωριού, είτε από ομώνυμο τοπωνύμιο της περιοχής στην οποία δημιουργήθηκε το χωριό. Το Φικάρδου είναι γνωστό για τη φυσική ομορφιά του και για την αναστήλωση δύο παραδοσιακών οικιών του, που έχουν βραβευτεί από τη Europa Nostra. Αξίζει, επίσης, ν' αναφέρουμε ότι από τα υψώματα του χωριού μπορεί κάποιος να απολαύσει μια πανοραμική θέα και να ατενίσει ακόμη και τα βουνά Ταύρο και Αντίταυρο της Μικράς Ασίας.

Θωμάς Φικάρδος

Γενάρχη της οικογένειας Φικάρδου, όπως προαναφέραμε, υπήρξε ο Θωμάς Φικάρδος, καγκελάριος του βασιλιά Ιακώβου Β΄ Νόθου. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι ο Θωμάς Φικάρδος, σύμφωνα με τον Γεώργιο Βουστρώνιο, αλλά και από την πρόσφατα εντοπισθείσα και δημοσιευθείσα διαθήκη του τελευταίου Φράγκου βασιλιά της Κύπρου, είχε καταγράψει τη διαθήκη του. Ο Θωμάς αναφέρεται επακριβώς στη διαθήκη ως δημόσιος νοτάριος (notaro pubblico) και γραμματέας της μεγαλειότητος του βασιλιά (secretario di Sua Maesta). Ο βασιλιάς για τις υπηρεσίες τις οποίες είχε προσφέρει ο Θωμάς Φικάρδος τού παρεχώρησε ως φέουδα το χωριό Πιστάκι και το χωριό Πολιτικό, ποσότητα ετησίως οίνου και χίλια βυζάντια μετρητά.

Ο Θωμάς Φικάρδος και μετά το θάνατο του βασιλιά Ιακώβου Β΄ διατήρησε τη θέση την οποία κατείχε και επί Αικατερίνης Κορνάρο. Το 1476 μάλιστα είχε μεταβεί στην Αίγυπτο ως επίσημος απεσταλμένος της βασίλισσας στο σουλτάνο, για να του εξηγήσει ότι, λόγω της έκρυθμης κατάστασης που επικρατούσε στο βασίλειο, είχε καθυστερήσει η καταβολή του φόρου υποτελείας. Το 1479 είχε θεωρηθεί ύποπτος μαζί με άλλους Κυπρίους και εστάλη στη Βενετία, αλλά με απόφαση του Συμβουλίου των Δέκα το 1480 επέστρεψε. Το έτος 1488 και πάλι κίνησε τις υποψίες των Βενετών, γι' αυτό εκ νέου εστάλη στη Βενετία όπου εκεί φυλακίστηκε. Όμως για δεύτερη φορά το έτος 1489 αφέθηκε ελεύθερος και επέστρεψε στην Κύπρο. Φαίνεται ότι ο Θωμάς Φικάρδος, ο οποίος εμφανίζεται το 1510 σε κατάλογο φεουδαρχών της Κύπρου, με ετήσιο εισόδημα 550 δουκάτα, πρέπει μάλλον να ταυτιστεί με τον δημόσιο νοτάριο και γραμματέα του βασιλιά Ιακώβου και μετέπειτα της βασίλισσας Αικατερίνης Κορνάρο.

Στοιχεία από βενετικές πηγές

Μια δέσμη εγγράφων αποτελούμενη σχεδόν από πενήντα σελίδες περιέχει μια δικογραφία με αγωγή εναντίον του Θωμά Φικάρδου, που καλύπτει χρονικά τα έτη 1522-1530, με θέμα σφετερισθείσες γαίες στα περίχωρα της Σίγουρης, στη Μεσαορία. Ο Θωμάς, μεταξύ άλλων, κατηγορείται ότι είχε σφετεριστεί κτήματα στο χωριό Πιστάκι της Μεσαορίας. Πρόκειται για χωριό το οποίο στην απογραφή του 1565 είχε 92 κατοίκους αρσενικού γένους, αλλά φαίνεται να απερημώθηκε κατά την τουρκοκρατία. Δεν είμαστε βέβαιοι εάν αυτός ο Tomaso μπορεί να ταυτιστεί με τον Θωμά Φικάρδο, που υπήρξε βισκούντης Λευκωσίας και μέλος του Συμβουλίου των Ένδεκα.

Η οικογένεια Φικάρδου είχε συνδεθεί με επιγαμίες τόσο με Βενετούς πατρικούς όσο και με φεουδάρχες-ευγενείς της Κύπρου. Το 1512 η θυγατέρα ενός Θωμά Φικάρδου, ίσως να πρόκειται για τον γραμματέα του βασιλιά Ιακώβου Β΄, η οποία ονομαζόταν Φικάρδα, είχε παντρευτεί τον Βενετό Αυγουστίνο Pasqualigo. Σημειώνουμε ότι μια Λάουρα Φικάρδου, θυγατέρα του Λουκά (Lucio), είχε παντρευτεί το 1532 τον Βενετό Alvise Lippomano, γιο του καπιτάνου των Αλυκών Λάρνακος, Αντωνίου Lippomano. Η θυγατέρα του γνωστού φεουδάρχη Ματθαίου Παλαιολόγου, Ιουλία, το 1576 αναφέρεται ως χήρα του Camillo Ficardo. Οι Φικάρδοι είχαν συγγενικούς δεσμούς και με τους Φλάτρο. Ο Θωμάς Φικάρδος, βισκούντης της Λευκωσίας, είχε νυμφευθεί με την Ισαβέλλα, θυγατέρα του Ούγου Φλάτρο, που είχε οικοδομήσει τον ομώνυμο προμαχώνα. Ο Ούγος ήταν φεουδάρχης της Πέτρας της Σολέας. Επίσης, ο βισκούντης Φικάρδος είχε εξ αγχιστείας συγγένεια με τον Ιωάννη Σωζόμενο, γνωστό μηχανικό και συντάκτη της περιγραφής της άλωσης της Λευκωσίας το 1570, γιατί η σύζυγός του Λάουρα ήταν αμφιθαλής αδελφή της συζύγου του Ισαβέλλας.

Επιστολή από τη Λεμεσό

Μια επιστολή η οποία διασώζεται στα Κρατικά Αρχεία Βενετίας του έτους 1559 μας γνωστοποιεί ένα άλλο μέλος της οικογένειας Φικάρδου, τον Καίσαρα. Η επιστολή αυτή, γραμμένη στη Λεμεσό, με ημερομηνία 29 Αυγούστου 1559, η οποία απευθυνόταν στον Βενετούς αξιωματούχους (rettori) της Κύπρου, είχε συντάκτη και αποστολέα τον Καίσαρα Φικάρδο. Σύμφωνα με τον τίτλο του, ο Καίσαρας Φικάρδος εκείνη την εποχή υπηρετούσε ως καπιτάνος της Λεμεσού. Υπενθυμίζουμε ότι, κατά τα χρόνια της βενετικής κυριαρχίας στην Κύπρο, διοριζόταν στη Λεμεσό ένας καπιτάνος, που εκλεγόταν μεταξύ των ευγενών της

Λευκωσίας και ο οποίος είχε και στρατιωτικές εξουσίες. Το ίδιο διοικητές αλλά με τον τίτλο τσιβιτάνοι εκλέγονταν για τα διαμερίσματα Μαζωτού, Χρυσοχούς, Πεντάγεια και Αυδήμου και πάλι μεταξύ των αστών και των ευγενών της πρωτεύουσας.

Το περιεχόμενο της επιστολής του καπιτάνου Λεμεσού Καίσαρα Φικάρδου παρείχε πληροφορίες στους Βενετούς ρέκτορες, στη Λευκωσία, σχετικά με τη λεηλασία μιας αποθήκης γεμάτης εμπορεύματα στη Λεμεσό, από κουρσάρους που είχαν έρθει από δυτικές χώρες (ronentini). Μαζί με την επιστολή ο καπιτάνος της Λεμεσού είχε επισυνάψει και έναν κατάλογο των εμπορευμάτων που υπήρχαν στην εν λόγω αποθήκη, με ημερομηνία 12 Ιουλίου 1559. Η επιστολή είναι γραμμένη κρυπτογραφικά (in cifra), γιατί περιείχε στοιχεία τα οποία δεν έπρεπε να διαρρεύσουν.

Οι πιο σημαντικοί ευγενείς - φεουδάρχες της Κύπρου, κατά τη βενετοκρατία, αν και παρατηρείται την ίδια εποχή μια παρακμή της φεουδαρχίας, εντούτοις διέθεταν ακριβά όπλα και άλογα, ήταν εκπαιδευμένοι στην πολεμική τέχνη και έπαιρναν μέρος στις φεουδαρχικές γενικές επιδείξεις (mostre generali). Επίσης, λάμβαναν μέρος στα ιπποτικά αγωνίσματα, δηλαδή τις κονταρομαχίες ή γκιόστρες (giostre). Οι ευγενείς - φεουδάρχες της Λευκωσίας είχαν αναπτύξει έναν τρόπο ζωής και διαβίωσης μέσα σε προκλητική χλιδή, σε τέτοιο βαθμό που οι ίδιες οι βενετικές αρχές είχαν αποδοκιμάσει τα πολυτελή ενδύματα και τα πλουσιοπάροχα συμπόσιά τους. Περί το 1561 ένας τοποτηρητής θέλησε μάλιστα με ειδικούς κανονισμούς να βάλει φρένο στον τρόπο αυτό διαβίωσης των Κυπρίων αρχόντων. Μέλη της οικογένειας Φικάρδου ως ευγενείς -φεουδάρχες παίρνουν μέρος στις φεουδαρχικές επιδείξεις. Ανάλογα με τα φέουδα που κατείχαν είχαν και ανάλογη υποχρέωση υπηρεσίας στον φεουδαρχικό στρατό. Κατά τη φεουδαρχική επίδειξη του έτους 1560 δεν έλαβε μέρος κανένα μέλος από την οικογένεια Φικάρδου. Αντίθετα, στη mostra generale του 1563 έλαβε μέρος ο Λουκάς (Lucio) Φικάρδος με δύο άλογα. Στην ίδια γενική επίδειξη έλαβαν μέρος ως καρπούμενοι ευεργετημάτων (provisionati), δηλαδή ήταν κάτοχοι χρηματικών φεούδων, οι: Καίσαρας, Fabrizio και Camillo, κάθε ένας μ' ένα άλογο. Προφανώς ο Καίσαρας είναι το ίδιο πρόσωπο που είχε διατελέσει καπιτάνος Λεμεσού, σύμφωνα με το έγγραφο του 1559. Ο Camillo Ficardo, σύζυγος της Ιουλίας Παλαιολόγου, αναφέρεται και σε έγγραφο του έτους 1557.

Το 1566, η Γαληνοτάτη, μπροστά στην τουρκική απειλή και συνειδητοποιώντας τη δυσαρέσκεια στις τάξεις των ευγενών, στη Λευκωσία, αποφάσισε τη δημιουργία ενός «Συμβουλίου των Ένδεκα» για να βοηθά τον Βενετό τοποτηρητή. Σύμφωνα με το βενετικό έθιμο, το Μεγάλο Συμβούλιο εξέλεξε 25 εκλέκτορες, οι οποίοι με τη σειρά τους εξέλεξαν μεταξύ τους ένδεκα συμβούλους. Ο Θωμάς Φικάρδος είχε εκλεγεί, τότε, μεταξύ των ένδεκα συμβούλων. Πρέπει να πρόκειται για εγγονό του Θωμά Φικάρδου, γραμματέα του βασιλιά Ιακώβου Β'. Ο Θωμάς Φικάρδος είχε υπηρετήσει, όπως σημειώσαμε πιο πάνω, και ως βισκούντης Λευκωσίας κατά την τελευταία δεκαετία της βενετικής κυριαρχίας στην Κύπρο.

Κατά την άλωση της Λευκωσίας, σύμφωνα με τις πηγές, είχαν χάσει τη ζωή τους έξι μέλη της οικογένειας Φικάρδου και άλλα αιχμαλωτίστηκαν. Όπως μνημονεύει σε έκθεσή του ο Βενετός μπάιλος στην Κωνσταντινούπολη, το 1571, είχαν σκοτωθεί στην άλωση της πρωτεύουσας ο Λουκάς και ο Θωμάς Φικάρδος. Επίσης, μεταξύ των σκλάβων αναφέρονται ο Camillo και ο Καίσαρας. Αξίζει να σημειώσουμε ότι το επίθετο Φικάρδος απαντά και ως όνομα γυναικείο, όπως συμβαίνει την ίδια εποχή και με άλλα επίθετα. Έτσι έχουμε Φικάρδος - Φικάρδα (Ficarda), Λουζινιάν - Λουζινιάνα, Δενόρες - Διονόρα, Γκουερίνι - Γκουερινέττα κ.ά. Μια Ficarda, προφανώς της οικογένειας Φικάρδου, είχε αιχμαλωτιστεί από τους Τούρκους το 1570, στην άλωση της Λευκωσίας. Επρόκειτο για τη Φικάρδα, θυγατέρα του άρχοντος Ιωάννη Φλάτρο και σύζυγο του Ιωάννη Seba. Πιο πάνω είχαμε αναφερθεί στη Φικάρδα Pasqualigo. Τέλος, δεν έχουμε συναντήσει σε πηγές μέλη της οικογένειας Φικάρδου να έχουν εγκατασταθεί στη Βενετία, μετά την κατάκτηση της Κύπρου από τους Τούρκους. Σήμερα, εκτός από το χωριό Φικάρδου, φέρουν ως επίθετο το όνομα της ιστορικής αυτής οικογένειας

περισσότεροι από δέκα Κύπριοι, οι οποίοι κατοικούν στα διαμερίσματα Λευκωσίας, Λεμεσού και Πάφου. Τόσο το χωριό Φικάρδου όσο και το διασωθέν ομώνυμο επίθετο αποτελούν, ασφαλώς, τεκμήρια και ίχνη της μακρινής εποχής της φραγκοκρατίας στη μεγαλόνησο.